

zvalo Hrvojevo razočaranje takvom stranačkom politikom te približavanje frankovcima, koje je nastavljeno i u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

Razloge milinovačkom prihvaćanju jugoslavenskog programa Matković iznosi u poglavlju *Politički put dr. Ante Pavelića (1869.—1938.) od početaka do stvaranja Narodnog vijeća SHS* (str. 127-142). Velik dio poglavlja bavi se razlozima nezadovoljstva u frankovačkoj stranci, koje je 1908. godine urodilo raskolom, a u čemu je Ante Pavelić stariji odigrao jednu od ključnih uloga. U tom kontekstu autor navodi niz čimbenika koji su utjecali na raskol. U prvom redu spominje nezadovoljstvo dijela stranke Frankovom politikom oslonca na odlučujuće čimbenike u Monarhiji. Osim toga spominje Pavelićevu »ambicioznost i težnju za vidnim mjestom u političkom životu«, koje su zbog svojih interesa podgrajavali Hrvatsko-srpska koalicija i dio katoličkog svećenstva. Autor smatra da su milinovci pod vodstvom Mile Starčevića težili rješenju hrvatskog pitanja isključivo u okviru Monarhije, a da su smjer koji je vodio prema stvaranju zajedničke države sa Srbijom prihvatili tek nakon smrti Mile Starčevića 1917. godine, kada vođenje stranke preuzima Ante Pavelić stariji, koji je prethodno, prvenstveno zbog navedenih karakteristika osobina, već doživio preobrazbu u pristašu jugoslavenskog programa.

Kao opreku milinovačkoj politici Matković u poglavlju *Prijedlog Frana Milobara o preuređenju Austro-Ugarske s početka 20. stoljeća* (str. 143-154) iznosi političke koncepcije onih pravaša koji su do konca rata dosljedno težili rješenju hrvatskog pitanja unutar granica Monarhije, kao europske velesile koja služi kao utočište malim srednjoeuropskim narodima od imperijalne politike susjednih država. Autorova namjera bila je, na temelju Milobarovog nacrtu preuređenja Monarhije nastalog koncem 1908.

godine, pokazati da frankovci, povezujući se s velikoaustrijskim krugom koji je težio ukidanju dualizma i stvaranju jedinstvene države, nisu žrtvovali svoj program, nego da su ga prilagođavali stajalištu velikoaustrijskog kruga kako bi ga kao obostrano koristan podržali.

U dva prethodna poglavlja Matković iznosi biografije dvaju pravaša, milinovca Ivana Peršića i frankovca Ive Franka, od kojih je prvi nakon rata napustio pravaštvo i potpuno se prilagodio političkom životu u prvoj Jugoslaviji, drugi dosljedno ostao na pravaškim stajalištima, zbog čega je nakon rata bio prisiljen emigrirati. U poglavlju *O Ivanu Peršiću: kroničar i aktivni sudionik hrvatske povijesti od kraja 19. stoljeća do početka Drugoga svjetskog rata* (str. 155-165) autor je opisao politički put Ivana Peršića od uvjerenog frankovca do uvjerenog pristaše milinovačke stranke, koja tijekom rata prihvaća jugoslavenski nacionalni program, a nakon rata odbacuje i pravaški politički program te stupa u Hrvatsku zajednicu na programu federalistički uređene Jugoslavije.

U poglavlju *Prilozi za politički životopis Ive Franka i evoluciju pravaštva* (str. 167-182), Matković prati sudbinu Josipova sina Ive Franka, jednog od čelnika frankovačke stranke nakon očeve smrti (1911.). U kontekstu njegova političkog djelovanja unutar Monarhije autor ističe Ivinu povezanost s prijestolonasljednikovim krugom, posredstvom kojeg je težio ostvarenju pravaškog programa unutar reformirane Monarhije. Nakon rata i stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (1918.) Frank je politički proganjan te odlazi u emigraciju, gdje se uključuje u rad Hrvatskog komiteta, emigrantske organizacije čiji je cilj bio razbijanje jugoslavenske i stvaranje samostalne hrvatske države.

U posljednjem poglavlju, *Prilozi: Zapisi Aglaj Frank* (str. 183-230), autor je objavio

memoarske zapise supruge Ive Franka, vriedan izvor za istraživanje dijela društvene scene Zagreba i kotara u kojima se njezin suprug uoči rata kandidirao na saborskim izborima te osobito emigrantske faze njegova političkog djelovanja.

Knjiga Stjepana Matkovića još je jedan vrijedan autorov doprinos izučavanju pravaštva kao simbola hrvatskog nacionalizma, koji je od 19. stoljeća težio hrvatskoj nacionalnoj samosvijesti i stvaranju samostalne hrvatske države.

• Mislav Gabelica

Feldmaršal Svetozar barun Borojević od Bojne (1856.—1920.), ZR, urednik Marino Manin, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., str. 182.

Svetozar Borojević jedna je od rijetkih osoba hrvatske prošlosti koja je doživjela međunarodnu valorizaciju u historiografiji i publicistici. Zanimanje za njegovo vojničko djelovanje tijekom Prvoga svjetskog rata, unatoč slomu Dvojne Monarhije za koju se vjerno borio, nije ni do danas jenjalo. U svim važnijim knjigama koje se bave Velikom ratom i pojedinim ratnim zonama, Borojevića se naziva Lavom od Soče, čime se želi istaknuti njegova uloga u obrani sočanske bojišnice od talijanske vojske. Vojništvo je bila njegova profesija, a rat je odredio sadržaj njegova života.

Unatoč zvučnom imenu, Borojević dugo nije imao odgovarajuće mjesto u hrvatskoj historiografiji. Tijekom dviju jugoslavenskih država osporavane su mu vojničke zasluge, premda je branio slovenske i hrvatske etničke prostore od talijanskih teritorijalnih presizanja. No, lojalnost habsburškom vladaru utisnula mu je žig »sluge tuđincima« koji je onemogućivao ozbiljnu znanstvenu valorizaciju njegove stvarne uloge u ratnim zbivanjima. Za razliku od slovenske historiografije, koja mu je, uzimajući u obzir njegovu važnost u obrani slovenskog teritorija, posvetila brojne radove, hrvatska se historiografija trudila o njemu govoriti što manje. Tek je krajem 2006., u organizaciji Hrvatskoga instituta za povijest, Općine Donji Kukuruzari, Družbe Braće hrvatskog zmaja i Hrvatskog državnog arhiva održan međunarodni znanstveni skup u povodu 150. godišnjice njegova rođenja. Premda nas uvodnik Zbornika podsjeća da je zapravo bila riječ o znanstvenom kolokviju, primjerenije je kazati da se ipak radilo o znanstvenom skupu. Ovdje

valja navesti i podatak da je iste godine Drago Rokсандić objavio kraću studiju *Feldmaršal Svetozar Borojević od Bojne: (1856.—1920.): Lav ili Lisica sa Soče?* u izdanju Vijeća srpske nacionalne manjine grada Zagreba.

Zbornik o Borojeviću sadrži trinaest rasprava hrvatskih autora i jedan autorice iz Slovenije. Za svaku je pohvalu što je urednik uvrstio tri priloga čiji sadržaj nije izložen na spomenutom skupu, a koji uvelike podižu razinu znanja o Borojeviću, napose kad je riječ o objavljivanju njegove do sada nepoznate korespondencije. S druge strane, neki od sudionika skupa nisu poslali tekstove svojih izlaganja čime su, prema mišljenju autora ovoga prikaza, samo pomogli dr. sc. M. Maninu u uređivanju Zbornika. (Tu se prvenstveno misli na nastup izlagača iz ureda tadašnjeg predsjednika Republike Hrvatske koji je nazočnima održao dugo, suhoparno predavanje o vojnim aspektima rata, misleći da ga slušaju kadeti na prvoj godini školovanja, a ne mahom povjesničari.) Urednik je svoj dio posla odradio na visokoj razini. O tome ponajprije svjedoči predgovor u kojem je u pravoj mjeri protumačena svrha objavljivanja Zbornika, kojim se »ne pretendira pružiti sveobuhvatnu i iscrpnu sliku života i djela Svetozara Borojevića« (str. 7.) te obrazložen izbor načina pisanja prezimena glavnog protagonista u korist »suvremenog pravopisa«, tj. Borojević a ne Boroević (str. 8.), uz opasku da je ipak uvijek ostavljen onaj oblik koji su koristili pojedini autori.

Glavno je obilježje Zbornika njegova raznolikost u rasponu od vojne i političke do diplomatske povijesti, ali i nekim drugim, samo naizgled manje važnim temama. Zbornik započinje radom Mire Kolar-Dimitrijević, koji već u naslovu postavlja pitanje »Zašto vojskovođu Svetozara Borojevića od Bojne treba zadržati u sjećanju«. Autorica ističe da je feldmaršal vodio »besprijekoran

život« i da je ratovao »po tadašnjim ratnim pravilima«. Dakle, prema njezinu mišljenju, Borojevićeve etičke vrijednosti najvažnije su za njegovo mjesto u nacionalnoj memoriji. Zbornik se nastavlja radom Livije Kardum »Austrougarska ratna diplomacija i talijansko ratište« u kojem autorica pokazuje da su austrougarsko — talijanski odnosi bili »odlučujući pokazatelj« slabe unutarnje povezanosti Središnjih (Centralnih) sila. Nakon potpisivanja Londonskoga ugovora (1915.) Kraljevina Italija prelazi na stranu država Antante i otvara sočansku bojišnicu prema svom donedavnom savezniku. Usprkos angažiranju znatnih vojnih snaga, Italija je tek nakon potpisivanja primirja u Padovi (3. studenog 1918.) dobila političkom odlukom država Antante, a ne silom svoga oružja, pravo zaposjedanja dijelova teritorija poražene i nestajuće Monarhije na kojima su u pretežitoj većini živjeli Hrvati i Slovenci. Petra Svošljak u radu »Slovenski spomin na prvo svetovno vojno in mesto feldmaršala Svetozarja Borojevića pl. Bojne v njemu« osvrće se na Borojevićevo mjesto u slovenskoj historiografiji i memoaristici te na sudbinu njegove ostavštine nakon što ju je preuzela lokalna vlast na željezničkoj postaji u Kranju, dan prije kapitulacije Središnjih sila. Autorica navodi kako je u mjesnom župnom uredu sačuvan dio vrijednoga vojnog gradiva i opis njegova sadržaja. Na kraju zaključuje da je Prvi svjetski rat sa sočanskom bojišnicom nedvojbeno bio velika prijelomnica za Slovence. Dva vojna povjesničara ponudila su obradu ključnih tema Borojevićeve profesije. Lovro Galić u radu »Je li se sošku frontu moglo obraniti uz manje žrtava? Različita mišljenja o Borojevićevim strateškim opcijama na jugozapadnoj fronti 1915.—1918.« uspoređuje nekoliko relevantnih promišljanja o načinu na koji je austro-ugarski feldmaršal dvije i pol godine odbijao talijanske napade. Ukazujući i na neke loše Borojevićeve vojne pote-

ze, autor ističe da je »u ratu u krajnjoj liniji u pravu onaj koji je postigao uspjeh«, čime nas upozorava na neuspješne pokušaje talijanskog zapovjednika Cadorne da slomi austro-ugarsku obranu i prodre u neprijateljski državni teritorij. Dinko Čutura je u radu naslovljenom »Usporedba studija Stjepana Sarkotića i studija Conrada von Hötzendorfa o pretpostavljenom sukobu na talijanskom bojištu sa stvarnim događajima koji su se dogodili 1915.—1917.« prikazao razmatranja dvojice visokih časnika austro-ugarske vojske o mogućoj talijanskoj bojišnici u pretpostavljenom oružanom sukobu te njihova stručna mišljenja usporedio sa stvarnim događajima tijekom Prvoga svjetskoga rata na Soči. Autor je bez uvijanja naveo njihova promašena gledišta o pojedinim strateškim pitanjima, ali i istaknuo ona koja su se tijekom rata pokazala točnima. Tado Oršolić u radu »Jugozapadno bojište i maršal Borojević u dalmatinskim novinama *Narodnom listu* i *Smotri Dalmatinskoj* (1915.—1918.)« prikazuje kako je tadašnji zadarski tisak stvarao sliku o pobjedonosnom vojskovođi koji je vojnim znanjem i osobnim držanjem zaustavio prodor višestruko nadmoćnog neprijatelja. U tekstu Violete Herman Kaurić »*Za našu južnu vojsku*. Rodoljubne akcije za talijansko ratište provedene u Zagrebu 1915. i 1916.« prikazane su akcije pučanstva koje su »vojnički život činile lakšim«. U tekstu nema izravne povezanosti s Borojevićem, koji je u središtu pozornosti Zbornika. Članak je napisan na temelju analize sadržaja dvaju zagrebačkih dnevnika (*Jutarnji list* i *Narodne novine*), premda ih je tada izlazilo više. Ipak, za ponekog znatiželjnika mogu biti zanimljive informacije o prikupljanju vreća i mreža protiv komaraca za Borojevićeve vojnike. U radu Ivice Zvonara »*Kontakti između Frana Barca i Svetozara Borojevića tijekom Prvoga svjetskoga rata*«, na temelju dosad nepoznatog arhivskog gradiva i novinskih

članaka prikazani su susreti Barca, katoličkoga svećenika i rektora zagrebačkoga Sveučilišta s Borojevićem, kojemu je bio dodijeljen počasni doktorat. Nakon rata, a u skladu s tadašnjom državno-političkom konstelacijom (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca), Sveučilište je poništilo svoju odluku o dodjeli počasnog doktorata. Zanimljivo je izdvojiti, kako piše u članku Ivana Mirnika nekoliko stranice dalje, da je sveučilišni profesor pravaško-frankovačke orijentacije Fran Milobar bio prvo protiv dodjele, a kasnije protiv poništenja počasnog doktorata Borojeviću, čime je pokazao osobni stav *par excellence*. Zvonar spominje u kontekstu Barčeva angažmana na strani Jugoslavenskog odbora i Trumbićevu ponudu Borojeviću da s vojnim postrojbama odbaci lojalnost Austro-Ugarskoj Monarhiji, koju feldmaršal nije htio prihvatiti bez jamstva da će biti poništene odredbe Londonskoga ugovora, pogubne za poslijeratnu sudbinu Istre i znatnog dijela dalmatinske obale i otoka. Ta činjenica podiže u našim očima ugled vojskovođe koji ne samo što je visoko dizao načela časničkog

kodeksa ponašanja nego je imao i snažan osjećaj za važnost obrane područja koja su pripadala njegovu narodu te se nije dao iskoristiti od političkih elita kojima interesi vlastitoga naroda nisu bili na prvome mjestu. Tekst Željka Holjevca »Svetozar Borojević: *O ratu protiv Italije*« donosi kratak prikaz feldmaršalove knjižice koju je napisao na traženje nekih članova izaslanstva Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenca na Mirovnoj konferenciji u Parizu (1919.). Već je u članku P. Svoljšak navedeno kako je došlo do objave toga spisa na slovenskom i hrvatskom jeziku (str. 38.). Borojević je argumentirano dokazao da austro-ugarska vojska pod njegovim zapovjedništvom nije poražena na bojnome polju te da Italija ne može za diplomatskim stolom svoje teritorijalne pretenzije poduprijeti vojničkim uspjehom. Činjenica da mu je rad objavljen govori u prilog ocjeni P. Svoljšak da je Borojević »u nekom smislu« doživio vojničku rehabilitaciju. U radu Tomislava Aralice »Sablja feldmaršala Borojevića« donose se zanimljivosti vezane uz počasnu sablju koju su mu na sočanskoj bojišnici darovali podčinjeni časnici. Članak Ivana Mirkovića »Feldmaršal Svetozar Borojević od Bojne (* Mečenčani, 13. XII. 1856. — † Klagenfurt, 23. V. 1920.) na medaljama« iznosi pregled podataka o medaljama, plaketama i značkama s Borojevićevim likom koje govore o feldmaršalovoj neprijepornoj popularnosti. Ovaj koristan prilog donosi i niz pojedinsti koje ne susrećemo u ostalim dijelovima Zbornika pa tako, primjerice, više doznajemo o podjeli plemstva s predikatom »od Bojne« ili o ugledu koji je Borojević uživao kod vladara Franje Josipa I. što mi se čini osobito važnim uzme li se u obzir da su visoki vojni krugovi imali važnu ulogu prigodom njegova dolaska na prijestolje.

Osim izlaganja sa skupa, Zbornik donosi tri priloga. Prvi prilog, »Pisma vojskovođe Svetozara Borojevića, 1912.—1920.«,

za objavljivanje su priredili Milan Pojić i Danijela Marjanić. Riječ je o vrijednoj ostavštini koja nam daje uvid u razmjenu mišljenja i dojmova između Borojevića i njegova pobočnika i prijatelja Slavka Kvaternika. Korespondencija otkriva razmišljanja o »ratnim igrama« prije rata, za njegova trajanja i u poraću. U njima će obilježiti podatke pronalazi istraživači »svakodnevice« koji će, između ostaloga, doznati da je Borojević nosio cipele *Chevreu* te da je nakon sloma Monarhije želio držati novac u banci u Ljubljani. Ona ujedno bacaju više svjetla na pojedinosti iz obiteljskog života: od spomena tragično poginulog Borojevićeva sina jedinca i Kvaternikova Didija (Eugena) do promjena nakon 1918. kada je feldmaršal nasilno izbrisan iz sjećanja naroda. Za razliku od Borojevića budućí maršal Kvaternik uspio je privremeno prijeći na pobjedničku stranu, što nije utjecalo na njihovo dopisivanje. Nije na odmet dodati da će epizoda sa Soče pratiti Kvaternika i kasnije. Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske talijanski mu saveznik nije rado zaboravio kako im je nekada s feldmaršalom »zadavao muke«, a na suđenju poslije Drugoga svjetskog rata neće mu biti od pomoći ni braniteljeve riječi da je bio »osobiti suradnik Srbina Borojevića«. Drugi prilog autorskog dvojca Josip Prgomet i Marino Manin donosi minuciozno istraživanje recepcije Borojevića u »hrvatskoj, južnoslavenskoj i europskoj« biografskoj leksikografiji. Autori polaze od pretpostavke »da su enciklopedijske natuknice refleksija duha vremena« što potkrepljuju raščlambom više natuknica o Borojeviću. Treći prilog je razgovor Tomislava Šulja s Nedom Prpić, koja je zbog odličnih odnosa svoje obitelji s obitelji Kvaternik poznavala i Borojevićevu udovicu Leontinu (Tante Leo). Prema njezinim riječima »Nesretnog feldmaršala su svi jako cijenili i uvažavali kao iznimno pametnog čovjeka. Uz to, njegove su zasluge za obranu Slovenije, a bu-

demo li iskreni i Hrvatske, dakle buduće Jugoslavije, bile od neprocjenjivog značaja. Ostao je sam i odbačen; s jedne strane većina se vojnih lica nije niti morala brinuti o tuđim problemima, a s druge je on naprosto bio crvena krpa za ideologe jugoslavenske ideje. Ostao je bez ikakvih primanja, pristupa vlastitim financijskim sredstvima, pa čak i bez osobnih stvari koje su mu u Sloveniji zaplijenili« (str. 188.).

Poštujući činjenicu da hrvatska historiografija ne funkcionira besprijekorno, čini mi se da su rezultati Zbornika solidni i korisni. Takvoj je ocjeni pridonijela i čvrsta urednička ruka dr. sc. M. Manina, koji se potrudio uz spomenute tekstualne nadopune uvrstiti i raznolik slikovni materijal. Naslovnicu Zbornika krase Borojevićev portret slikara Oskara Brucha. Iz feldmaršalovih mirnih očiju kao da izbija duh tradicionalnoga hrvatskog graničara koji hrabro ratuje bez obzira na to što mu maršalske zvjezdice na ovratniku odore neće osigurati poslijeratni mir.

Na kraju, budimo još malo kritični i recimo koji bi bili nedostaci Zbornika. Ponajprije osjeća se nedostatak uvida u Borojevićevo vojevanje na Istočnom bojištu. Da je sve manje financijskih sredstava vidi se i u relativno lošoj kvaliteti tiskarskog papira i grafičkom izgledu teksta. Šteta je što Zbornik nema kazalo osobnih imena jer bi ono čitatelju omogućilo lakše snalaženje u tekstu. No, svi navedeni nedostaci ne umanjuju vrijednost ovog zbornika, koji je barem djelomično bacio novo svjetlo na jednu znamenitu osobu iz nedavne hrvatske ratne povijesti.

• *Stjepan Matković*

Vjerni unuci slavni pradjedova: 150. obljetnica Sabora 1861., urednik Stjepan Čosić, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2011., 36 str.

U povodu obilježavanja jednoga od najvažnijih datuma u povijesti modernoga hrvatskog parlamentarizama, Hrvatski državni arhiv reagirao je postavljanjem prigodne izložbe o Saboru iz 1861. i pratećim katalogom. Autor je izložbe i svih pridruženih tekstova Ladislav Dobrica, koji se već s uspjehom okušao u predstavljanju sličnih događaja vezanih uz neke druge datume iz hrvatske prošlosti. Katalog se sastoji od dvanaest cjelina razvrstanih prema kronološkom i tematskom ključu. Tako se nižu jezgroviti opisi stanja od ponovne uspostave ustavnosti nakon ukidanja proturječnoga i u konačnici neuspješnog neoapsolutizma, zasjedanja banske konferencije do saziva i raspuštanja hrvatskog Sabora. Autor je vrlo dobro istaknuo ključne događaje u radu saborskih zastupnika. Sažeto i informativno prikazao je značenje napora uložene

